

Impact Factor – 6.625

E-ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL

March-2021

Special Issue 263 (B)

अनुवादित मराठी साहित्य स्वरूप आणि समीक्षा

अतिथी संपादक -

डॉ. वनमाला गुंडरे (रेड्डी)

प्राचार्य,

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, अंबाजोगाई,

ता. अंबाजोगाई, जि. बीड.

मुख्य संपादक : डॉ. धनराज धनगर (येवला)

विशेषांक कार्यकारी संपादक

डॉ. दिलिप भिसे व डॉ. विठ्ठल केदारी

मराठी विभाग,

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, अंबाजोगाई,

ता. अंबाजोगाई, जि. बीड.

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

Impact Factor – 6.625

E-ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFEREED & INDEXED JOURNAL

March-2021

Special Issue-263 (B)

अनुवादित मराठी साहित्य : स्वरूप आणि समीक्षा

अतिथी संपादक -

डॉ. वनमाला गुंडरे (रिड्डी)

प्राचार्य,

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, अंबाजोगाई,

ता. अंबाजोगाई, जि. बीड.

विशेषांक कार्यकारी संपादक

डॉ. दिलिप भिसे व डॉ. विठ्ठल केदारी

मराठी विभाग,

यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय, अंबाजोगाई,

ता. अंबाजोगाई, जि. बीड.

मुख्य संपादक : डॉ. धनराज धनगर (येवला)

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher.

- Chief & Executive Editor

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

*Cover Photo (Source) : Internet.

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 1000/-

Editorial Board

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,
Assist. Prof. (Marathi)
MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beldar, Nashikroad (English)
Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)
Mrs. Bharati Sonawane, Bhusawal (Marathi)
Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

Co-Editors -

- ❖ Prof. Mohan S. - Dean faculty of Arts, Delhi University, Delhi, India
- ❖ Prof. Milena Brotaeva - Head, Classical East Department, Sofia University, Sofia, Balgeria
- ❖ Dr. R. S. Sarraju - Center for Translation Studies, University of Hyderabad, Hyderabad, India
- ❖ Mr. Tufail Ahmed Shaikh- King Abdul Aziz City for Science & Technology, Riyadh, Saudi Arabia.
- ❖ Dr. Anil Dongre - Head, Deptt. of Management, North Maharashtra University, Jalgaon [M.S.] India
- ❖ Dr. Shailendra Lende - R.T.M. Nagpur University, Nagpur [M.S.] India
- ❖ Dr. Dilip Pawar - BoS Member (SPPU), Dept. of Marathi, KTHM College, Nashik. [M.S.] India
- ❖ Dr. R. R. Kazi - North Maharashtra University, Jalgaon [M.S.] India
- ❖ Prof. Vinay Madgaonkar - Dept. of Marathi, Goa University, Goa, India
- ❖ Prof. Sushant Naik - Dept. of Konkani, Govt. College, Kepe, Goa, India
- ❖ Dr. G. Hareesh - Associate Professor, CSIBER, Kolhapur [M.S.] India
- ❖ Dr. Munaf Shaikh - N. M. University, Jalgaon & Visiting Faculty M. J. C. Jalgaon [M.S.] India
- ❖ Dr. Sanjay Kamble -BoS Member Hindi (Ch.SU, Kolhapur), T.K. Kolekar College, Nesari [M.S.]
- ❖ Prof. Vijay Shirsath- Nanasahab Y. N. Chavhan College, Chalisgaon [M.S.] India
- ❖ Dr. P. K. Shewale - Vice Principal, Arts, Science, Commerce College, Harsul [M.S.] India
- ❖ Dr. Ganesh Patil - M.V.P.'s, SSSM, ASC College, Saikheda, Dist. Nashik [M.S.] India
- ❖ Dr. Hitesh Brijwasi - Librarian, K.A.K.P. Com. & Sci. College, Jalgaon [M.S.] India
- ❖ Dr. Sandip Mali - Sant Muktabai Arts & Commerce College, Muktainagar [M.S.] India
- ❖ Prof. Dipak Patil - S.S.V.P.S.'s Arts, Sci. and Com. College, Shindhkheda [M.S.] India

Advisory Board -

- ❖ Dr. Marianna Kosic - Scientific-Cultural Institute, Mandala, Trieste, Italy.
- ❖ Dr. M.S. Pagare - Director, School of Languages Studies, North Maharashtra University, Jalgaon
- ❖ Dr. R. P. Singh -HoD, English & European Languages, University of Lucknow [U.P.] India
- ❖ Dr. S. M. Tadkodkar - Rtd. Professor & Head, Dept. of Marathi, Goa University, Goa, India.
- ❖ Dr. Pruthwiraj Taur - Chairman, BoS., Marathi, S.R.T. University, Nanded.
- ❖ Dr. N. V. Jayaraman - Director at SNS group of Technical Institutions, Coimbatore
- ❖ Dr. Bajarang Korde - Savitribai Phule Pune University Pune, [M.S.] India
- ❖ Dr. Leena Pandhare - Principal, NSPM's LBRD Arts & Commerce Mahila Mahavidyalaya, Nashik Road
- ❖ Dr. B. V. Game - Principal, MGV's Arts and Commerce College, Yeola, Dist. Nashik.

Review Committee -

- ❖ Dr. J. S. More - BoS Member (SPPU), Dept. of Hindi, K.J.Somaiyya College, Kopergaon
- ❖ Dr. S. B. Bhambar, BoS Member Ch.SU, Kolhapur, T.K. Kolekar College, Nesari
- ❖ Dr. Uttam V. Nile - BoS Member (NMU, Jalgaon) P.S.G.V.P. Mandals ACS College, Shahada
- ❖ Dr. K.T. Khairnar- BoS Member (SPPU), Dept. of Commerce, L.V.H. College, Panchavati
- ❖ Dr. Vandana Chaudhari KCE's College of Education, Jalgaon
- ❖ Dr. Sayyed Zakir Ali, HoD, Urdu & Arabic Languages, H. J. Thim College, Jalgaon
- ❖ Dr. Sanjay Dhondare - Dept. of Hindi, Abhay Womens College, Dhule
- ❖ Dr. Amol Kategaonkar - M.V.P.S.'s G.M.D. Arts, B.W. Commerce & Science College, Sinnar.

Published by -

© Mrs. Swati Dhanraj Sonawane, Director, Swatidhan International Publication, Yeola, Nashik
Email : swatidhanrajs@gmail.com Website : www.researchjourney.net Mobile : 9665398258

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शीर्षक	लेखक/लेखिका	पृष्ठ क्र.
1	अनुवाद साहित्य : स्वरूप आणि समीक्षा	डॉ. स्वाती दामोदरे	07
2	भाषांतरातील संस्कृती विषयक समस्या	प्रा. प्रिया नेरलेकर	13
3	अनुवाद : संकल्पना, प्रकार व प्रक्रिया	डॉ. वैजयंती पेशवे	19
4	अनुवाद : स्वरूप, परंपरा व प्रक्रिया	डॉ. यु. एस. जगताप	23
5	अनुवादाचे स्वरूप	डॉ. गजानन लोढे, डॉ. देविदास शेते	26
6	कवितेच्या भाषांतरात येणाऱ्या अडचणी : काही विचार	डॉ. अक्षय घोरपडे	31
7	अनुवाद : सांस्कृतिक आदानप्रदानाची प्रक्रिया	डॉ. भारत शिंदे	36
8	अनुवाद संकल्पना : मराठी भाषांतरे व प्रकार	प्रा. संदिप चपटे	41
9	भाषांतर प्रक्रिया व प्रकार	डॉ. विजयेंद्र पाटील	47
10	अव्वल इंग्रजी कालखंडातील मराठी भाषांतरे (भाषांतर युग)	डॉ. बालाजी डिगोळे	50
11	अनुवाद : संकल्पना, प्रकार व प्रक्रिया	डॉ. संगीता मोरे	58
12	अनुवाद : संकल्पना आणि स्वरूप	डॉ. युवराज धबडगे	62
13	अनुवाद : संकल्पना, परंपरा व उपयुक्तता	डॉ. देविदास खोडेवाड	66
14	कवितेचा अनुवाद काही समस्या	प्रा. ज्ञानेश्वर अशोक तिखे	71
15	अनुवाद : मंथी आणि अर्थार्जनाच्या शक्यता	डॉ. नानासाहेब पवार	74
16	अनुवाद प्रक्रियेचा समाज व्यवस्थेवरील प्रभाव	डॉ. निलेश लोढे	80
17	अनुवादित साहित्य संकल्पना आणि अनुवादित साहित्य लेखनासमोरील आव्हाने	प्रा. मिथुन शेळके	86
18	भाषांतर एक युग	प्रा. विजयश्री गवळी	89
19	अव्वल इंग्रजी कालखंडातील भाषांतरात वाङ्मयाचे स्वरूप	प्रा. संदीप परदेशी	93
20	अनुवाद....आजचे ब्रिटिश साहित्य : एक दृष्टिकोप	डॉ. माधवी खरात	96
21	'व्हॉट वेंट रॉग' तुरुंगाच्या बंदिस्त चौकटीतील गुन्हेगारांची प्रांजळ आत्मकथन	डॉ. ज्ञानदेव राऊत	101
22	डॉ. वळवंत जेऊरकर अनुवादित 'दुष्काळात सारस' (कवी केदारनाथ सिंह यांच्या 'अकाल मे सारस') काव्यसंग्रहाचे परीक्षण	डॉ. वर्षा फाटक	108
23	मिमोन द बोव्हार-द सेकड सेक्स-अनुवाद करुणा गोखले : समीक्षात्मक परिचय	डॉ. मंगल डोंगरे	110
24	चंद्रकांत पाटील यांची अनुवादित कविता	डॉ. समिता जाधव	117
25	'मोपानादेवी' एक भगवद्गीतेचा समझोकी अनुवाद	डॉ. न. ब. कदम	123
26	मराठी रंगभूमीवरील अनुवादित नाटक : आधे अधुरे	सुनिल कांबळे, डॉ. संदिप बनसोडे	128
27	कवीचे अखेरचे दिवस आणि निरागस इरेंदिरा - एक आकलन	डॉ. दया भोर - जेठे	131

अव्वल इंग्रजी कालखंडातील भाषांतरित वाङ्मयाचे स्वरूप

प्रा. संदीप परदेशी

सहाय्यक प्राध्यापक,

पदवी व पदव्युत्तर मराठी विभाग,

बलभीम कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, बीड.

मेल- skpardeshi70@gmail.com

भ्रमणध्वनी- ७०२०१०८००५

प्रस्तावना :-

इंग्रजांच्या महाराष्ट्रातील आगमनानंतर म्हणजेच इ.स. '१८०० ते १८७४' या कालखंडात वाङ्मयाची मोठ्या प्रमाणात भाषांतरे झाली. म्हणून या कालखंडाला 'भाषांतर युग' किंवा भाषांतराचा कालखंड असे संबोधले जाते. या काळाचा उल्लेख तमोयुगही करतात. विशेषतः या काळात नवनिर्मिती दिसत नाही. पण या कालखंडात जे साहित्य निर्माण झाले ते भाषांतरित स्वरूपाचे होते. या काळात मुरुवातीचे शालेय वाङ्मय इंग्रजीवरून भाषांतरित होते. इंग्रजांच्या आगमनानंतर अनेक वाङ्मय प्रकार जन्माला आले. इंग्रजी, संस्कृत भाषेतील साहित्य प्रामुख्याने या कालखंडात भाषांतरित झाले. या काळात स्वतंत्र ग्रंथ निर्मितीपेक्षा भाषांतर करण्यावर जास्त भर दिला गेला. या कालखंडात वाङ्मयावरोदरच शास्त्रीय स्वरूपाचेही ग्रंथ लिहिले गेले.

१८९५ मध्ये वि. का.राजवाडे यांनी 'भाषांतर' नावाचे मासिक मुरू केले. पण हे मासिक चार ते पाच वर्षांत बंद पडले. यांनी प्लेटोच्या 'रिपब्लिक' चे भाषांतर केले. भाषांतराचा विचार मात्र अव्वल इंग्रजी काळात रुजलेला आहे. विष्णुशास्त्री चिपळूणकर यांनी केलेले यामाठीचे कार्य लक्षात घेण्यासारखे आहे. कथा, काव्य, नाटक, कादंबरी यामाख्या कलाकृतींची भाषांतरे या काळात झाली. इंग्रजांनी अनेक धोरणे राबवली. त्यामधील भाषांतर हे एक महत्त्वाचे धोरण म्हणावे लागेल. या काळात भारतीय भाषेत असणारे व इंग्रजी भाषेत असलेले ग्रंथ भाषांतरित करण्यासाठी 'दक्षिणा प्राईज' कमिटीच्या रूपाने वक्षिमाचे तंत्र राबवले होते. यामुळे अनेक भाषांतरे होऊ लागली. इंग्रजी राजवटीत मुद्रणाच्या शोधामुळे भाषांतरित साहित्याला अधिक गती मिळाली.

या कालखंडाचा ढोवळमानाने विचार करता विल्यम कॅरी यांनी प्रकाशित केलेले सेंट मॅथ्यूजचे 'शुभवर्तमान' चा उल्लेख करावा लागेल. १८०५ मध्ये हे पुस्तक भाषांतरित झाले. हा काळ भाषांतरित वाङ्मयाला अनुकूल असा राहिला आहे. याच काळात 'मराठी भाषेचे व्याकरण'ही कॅरी यांनी प्रसिद्ध केले आणि हीच मराठी साहित्यातील पहिली छापिल ग्रंथसंपदा ठरली. संस्कृतचा प्रभाव या कालखंडावर विशेष जाणवतो. १८२२ मध्ये पहिले भाषांतर तयार झाले ते 'पंचोपाख्यान' व 'विदुरनिती' हे संस्कृत ग्रंथाचे भाषांतर आहे. भाषांतरित साहित्याचे व सर्वप्रथम छापलेले हे पुस्तक. कृष्णशास्त्री चिपळूणकर यांनी 'मेघदूत', गणेश शास्त्री लेले यांनी 'रघुवंश', यामाखे काव्य मराठीत भाषांतरित केले.

प्रस्तुत ठिकाणी कथा, कादंबरी, कविता व नाटक या साहित्यप्रकारांमध्ये झालेल्या भाषांतराचा थोडक्यात आढावा घेतलेला आहे.

कथा वाङ्मय :-

१८०६ मध्ये तंजावर येथील सरफोजी राजे यांनी सख्खन पंडितांकडून 'इसापनीती' चे भाषांतर 'बालबोधमुक्तावली' असे करून घेतले. त्यानंतर वैजनाथ पंडितांनी संस्कृत भाषेतील 'पंचतंत्र'(१८१५), 'राजा प्रतापादित्याचे चरित्र'(१८१६), 'सिंहासनवत्तिशी'(१८२४) या ग्रंथवजा असणाऱ्या कथा मराठी मध्ये आणल्या. या काळात स.का. छत्रे, हरी केशवजी, विष्णुशास्त्री वापट इत्यादी अनेक लेखकांनी कथांचे भाषांतर केले आहे. १८२८ मध्ये 'इसापनीतीकथा' हे 'Ceoxall' याच्या 'Aesop Fables' या इंग्रजी पुस्तकाचे भाषांतर स.का. छत्रे यांनी कथास्वरूपात केले. स.का.छत्रे यांनी 'वर्कून चिल्ड्रन्स फ्रेंड' या फ्रेंच ग्रंथाचा इंग्रजी तजुर्मा 'बाळमित्र' असा १८२८ मध्ये केला आहे. मराठी भाषेत शुद्ध रीतीने वाक्य योजना करून प्रथम भाषांतर केले ते छत्रे यांनी. दादोवा पांडुरंग यांनी त्यांना गद्यात्मक कथांचे जनक असे संबोधले आहे. मिसेस कॅन्डी हिचे

मुलांसाठी 'बोधकथा गोष्टी'(१८३३), 'बालमनातले शाळेचे वर्णन'(१८३७), 'मदाचरणाच्या गोष्टी'(१८४२), आणि 'फुलामुनी आणि करुणा यांचा वृत्तांत'(१८६१) इत्यादी कथासंग्रह या काळात भाषांतरित झाले.

अरबी भाषेतील 'सुरस व चमत्कारिक गोष्टी'(१८६१) या भाषांतर आणि मराठी वाचकाला अद्भुत किंवा भडक प्रसंगाचे वर्णन असलेल्या कथांनी गोडी लावली. या शतकातला कथा व त्याचा पाया हा भाषांतरित कथांनी झालेला आहे असेच म्हणावे लागेल.

कादंबरी वाङ्मय :-

मराठी साहित्यामध्ये कादंबरी या वाङ्मय प्रकाराची सुरुवात ही भाषांतरित साहित्यातून झालेली आहे. संस्कृतमध्ये इ.स.च्या सातव्या शतकात निर्माण झालेल्या बाणभट्टाच्या कादंबरीचा उगम हा सर्वात पहिला मानावा लागतो. आज निर्माण झालेली उत्तमोत्तम कादंबरीही भाषांतरातूनच आलेली आहे. अब्बल इंग्रजी काळात बहुतांशी कादंबऱ्या भाषांतरित होत्या. १८४१ मध्ये जॉन बनियानच्या 'पिलगीम प्रोग्रेस' चे मराठी मध्ये 'यात्रिकक्रमण' या नावाने हरी केशवजी यांनी भाषांतर केले. या भाषांतराने मराठी कादंबरीत कादंबरीचा पाया घातला. कादंबरी अनुवादाचा मान हा हरीकेशवजी यांचा असला, तरी मराठी कादंबरीतील स्वतंत्र अशा कादंबरीचा पाया मात्र वावा पद्मनजी यांच्या 'यमुनापर्यटन' या कादंबरीने घातला आहे. १८५७ पामून मराठीमध्ये खऱ्या अर्थाने कादंबरी लेखनाला सुरुवात झाली. असे जरी असले तरी मराठी भाषांतराने मात्र तिथपामून ते आजवर आपली कक्षा व्यापक बनवली आहे.

कविता वाङ्मय :-

अब्बल इंग्रजी काळात संस्कृत भाषेतील काव्य आणि नाटकांचे सुरस भाषांतर करायला प्रारंभ झाला. परशुरामतात्या गोडबोले यांनी 'नामार्थदीपिका', 'बालबोधामृत' हे काव्य आर्यारचनेत केलेले आहे. कृष्णशास्त्री राजवाडे यांनी 'ऋतूवर्णने', 'उत्सवप्रकाश', 'गंगावर्णन', गोविंद शास्त्री पारखी यांनी 'पडऋतूवर्णन', कृष्णशास्त्री चिपळूणकर यांचे 'मेघदूत' 'विरहीविलाप पद्यरत्नावली' ही काव्य थेट संस्कृत वळणाची असली तरी ती भाषांतरित होती. इंग्रजी काव्यांचे ही भाषांतरे या काळात झाले आहे. १८६७ मध्ये बजावा रामचंद्र प्रधान यांनी सर वॉल्टर स्कॉट यांचे 'लेडी ऑफ दि लेक'चे 'दैवसेनी' असे खंडकाव्य लिहिले. महादेव गोविंद कोल्हटकर यांनी इंग्रजी स्फुट कवितांचे भाषांतर केले. 'राजा शिवाजी' हे महादेव कुंटे यांचे खंडकाव्य हे इंग्रजी काव्याच्या आधारे रचलेले काव्य आहे, पण हे भाषांतर न मानता स्वतंत्र मानले जाते. कानोवा कीर्तिकर यांनी टेनिमनच्या 'प्रिन्सेस' चे 'इंदिरा' नावाने काव्य रचले. या काव्याला इंग्रजी वळणाचे अनुकरण करण्याचा पहिला प्रयत्न म्हणून विशेष स्थान दिले आहे. शिवाय इंग्रजी च्या धर्तीवर मोरेश्वर महाजनी आणि गोविंद कानिटकर यांनी स्फुट रचना केली आहे. मिस्टन, ड्रायडन, स्पेन्सर, पोप, ग्रे, गोल्ड स्मिथ यांच्या कवितांची भाषांतरे झाली आहेत.

नाटक वाङ्मय :-

या कालखंडात नाटकांचीही भाषांतरे झालेले दिसतात. 'बुकिश' नाटकांच्या निर्मितीच्या अगोदरच्या काळात संस्कृत नाटकांची गद्यपद्यात्मक भाषांतरे मराठी वाङ्मयामध्ये झालेली पहावयास मिळतात. या काळात भाषांतरित नाटकांची एक परंपराच निर्माण झालेली आहे. संस्कृत, इंग्रजी भाषेतील बहुतांशी नाटकांचे मराठीकरण झालेले आहे. १८५१ मध्ये कृष्णमिश्रांच्या 'प्रबोधचंद्रोदय' या नाटकाचे भाषांतर अमरापुरकर व वापट यांनी केल्याचा दाखला सापडतो. हे नाटक निर्मितीतील पहिले नाटक भाषांतरित स्वरूपाचे आहे. 'विक्रमोवर्षी', 'वेणीसंहार'(१८५७), 'शाकुंतल'(१८६१), 'मृच्छकटिका'(१८६२), 'नागानंद'(१८६५), 'पार्वतीपरिणय'(१८७२), 'जानकीपरिणय', 'मालविकाग्निमित्र', 'कर्पूरमंजरी', 'मालतीमाधव' या संस्कृत नाटकांचे भाषांतरे झाली. कृष्णशास्त्री राजवाडे, गणेशशास्त्री लेले, शिवरामशास्त्री पाळंदे, शिवरामशास्त्री खरे, रा.भी. गुंजीकर यांनी हे नाटके मराठीत भाषांतरित केली. कृष्णशास्त्री चिपळूणकरांनी संस्कृत मधली पाच नाटके मराठीमध्ये भाषांतरित केली आहे. संस्कृतचा प्रभाव अधिक असल्याने या नाटकाचे भाषांतर करणे फारसे अवघड काम नव्हते. अत्यंत सुलभ पद्धतीने नाटकाचे भाषांतर झाली आहे, हे दिसून येते. परशुरामतात्या गोडबोले यांनी संस्कृत नाटकांचे भाषांतर करताना मराठी भाषेत ही भाषांतरे शोभतील अशा पद्धतीने बदल करून दिल्याचे आढळते. शेक्सपियरच्या अनेक नाटकांचे अनुवाद झाले. 'अथेल्लो', 'ज्युलियस सीझर', 'टेम्पेस्ट', 'रोमिओ and

जुलीएट', 'कॉमेडी ऑफ एरर्स', या नाटकांचा अनुक्रमे महादेवशास्त्री कोलटकर, काशिनाथ गोविंद नातू, निळकंठ जनार्दन कीर्तने यांनी भाषांतरित केली आहेत. याच काळात भाषांतराबरोबरच रूपांतरित नाटकांना अधिक महत्त्व प्राप्त झाले होते.

भाषांतरित नाटकांच्या सादरीकरणामध्ये अनेक अडचणी निर्माण झाल्याचे दिसते. या स्वरूपाची नाटके वाचायला कितीही चांगली वाटली तरी ती रंगभूमीवरील प्रयोगात बोजड व कंटाळवाणे राहिली आहेत.

सारांश :-

अव्वल इंग्रजी कालखंड हा भावनेपेक्षा बुद्धीवर,संक्षेपनापेक्षा विक्षेपणावर आणि अध्यात्मिक चर्चेपेक्षा बहुतेक घडामोडीवर भर देणारा ठरला. 'उपयुक्त ज्ञानाचा प्रसार' हे या काळाचे ब्रीद होते आणि यामुळेच इतिहास, भूगोल, विज्ञान, सामाजिक, राजकीय व आर्थिक परिस्थितीचा विचार इत्यादी गोष्टींना या काळात विशेष महत्त्व आले. आणि याला प्रेरक होईल असेच वाङ्मय प्राधान्याने निर्माण झाले. आणि निबंध, शास्त्र, चरित्र इत्यादी गद्यवाणमयाच्या शाखा पल्लवित झाल्या. या कालखंडातील लोकांना त्याची पायाभरणी करण्यासाठी दीर्घकाळ खटपट करावी लागली.कोश व व्याकरण यासारख्या भाषेच्या प्राथमिक गरजा भागविण्यासाठी धडपड करावी लागली. भाषेला मध्यवर्ती वळण देता देता शास्त्रीय योग्य अशी पाठ्यपुस्तके नव्हती त्या काळात तयार करून घ्यावी लागली. त्यासाठी भाषांतराचा उपयोग मोठ्या प्रमाणात करून घ्यावा लागला.

लोकांमध्ये वाचनाची गोडी निर्माण करण्यासाठी विशेष प्रयत्न करावा लागला. ग्रंथकार यांना बक्षीसांचे आमिष दाखवून त्यांच्याकडून हवे त्या प्रकारचे ग्रंथ लेखन करून घ्यावे लागले.

या कालखंडातील भाषांतरित ग्रंथांनी पुढील कालखंडातील साहित्यनिर्मितीसाठी पायवाट निर्माण करून ठेवली हे लक्षात घेतले पाहिजे. या कालखंडातील पाठ्यपुस्तके आरंभीचे निबंध, आरंभीच्या कथा, संस्कृत-इंग्रजी नाटके, इत्यादी वाङ्मय पाहिले तर त्यांचे भाषांतर स्वरूपाचे अंग किती मोठे आहे हे लक्षात येते. हा कालखंड म्हणजे पायातील बांधकाम आहे. पुढील कालखंडात मराठी साहित्यात जो क्रांतिकाल, अवतरला न.ची केळकर, यांच्या शब्दात जी 'नवी दृष्टी, नवी मृष्टी आणि नवी तृष्टी अवतरली' त्याची सुरुवात, प्रेरणा हे सर्व याच कालखंडात आहे हे लक्षात येते.

संदर्भग्रंथ :-

- १) डॉ.अ.ना.देशपांडे, आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास (भाग पहिला व दुसरा), व्हीनम प्रकाशन ,पुणे
- २) डॉ.भारत हंडीवाग, संपा., आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास (इ.स.१८०० ते १९२०),चिन्मय प्रकाशन, औरंगाबाद.,प्रथम आवृत्ती २०१२.
- ३) यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक, मराठी वाङ्मयाचा इतिहास (१८०० ते १९८०),दूर शिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर. प्रथम आवृत्ती २०१०.
- ४) रा.ग.जाधव व इतर, मराठी वाङ्मयाचा इतिहास खंड ७- भाग ४, महाराष्ट्र राज्य परिषद, पुणे. प्रथम आवृत्ती २०११.
- ५) डॉ. वसंत विरादार, आधुनिक मराठी वाङ्मयाचा इतिहास (१८१८ ते २०००),कैलास पब्लिकेशन्स,औरंगाबाद. प्रथम आवृत्ती २०१४.